

en relatieve toeneming van het aantal patiënten met ritmestoornissen, dan nog is het niet aannemelijk dat de „verbruikte” chinidine ook daadwerkelijk is geslikt. Er bestaat een gerechtvaardigd vermoeden dat het gestegen chinidine-verbruik wordt veroorzaakt door (onnodige) voorraadvorming.

De prijs van kinine is door de schaarste op de wereldmarkt (*Alg. Handelsblad* 24 mei 1966) sterk gestegen. In Nederland is chinidine thans ongeveer drie maal zo duur als in 1960.

Bij navraag bij een aantal als representatief beschouwde apothekers bleek de verkoop van chinidine over deze periode van 6 jaar niet meer dan 10 tot 20 pct te zijn toegenomen. Er moet dus in Nederland een grote voorraad chinidine-sulfaat bevinden. Van een werkelijke schaarste kan niet gesproken worden. Vrij zeker wordt de schijnbare schaarste veroorzaakt door speculatieve voorraadvorming. De voornaamste fabrikant van kinine-preparaten hier te lande heeft tot nu toe aan alle aanvragen kunnen voldoen, en heeft verzekerd hiertoe ook in de toekomst in staat te zijn, indien verdere onnodige voorraadvorming achterwege blijft.

Hoe dan ook, indien geen chinidine ter behandeling of voorkoming van ritmestoornissen beschikbaar is, komen een aantal andere stoffen in aanmerking, zoals procaine-amide (Pronestyl), ajmaline (Gilurytmal) en propranolol (Inderal). Vermeld dient te worden dat een werkelijk betrouwbaar vergelijkend onderzoek naar de werking van de anti-aritmische pharmaca niet bestaat. Over de werking van ajmaline (Gilurytmal) verscheen in dit tijdschrift een rapport van NELEMANS (1964).

Evenals dit met de digitalis-preparaten het geval is, dient men zich in de keuze van het gebruik van anti-arrhythmica te beperken. Ajmaline wordt vrij zeker slechts beperkt gebruikt. In een recent, zeer uitvoerig boek (DREIFUS e.a. 1966) over ontstaan en behandeling van aritmieën wordt het niet besproken.

Het is in dit bestek niet mogelijk, uitvoerig op de behandeling van aritmieën in te gaan. Hier zij verwezen naar een voortreffelijk overzicht van VONK (1966).

Indien men bij een patiënt een anti-aritmische stof intraveneus wil toedienen, lijkt een goede electrocardiografische controle noodzakelijk. Zeker geldt dit voor propranolol, welk preparaat voorlopig uitsluitend in de kliniek bij desperate gevallen van overigens onbehandelbare ventriculaire tachycardieën (deze moeilijke diagnose moet vaststaan) voor intraveneuze toediening in aanmerking komt.

Wat in concreto de beantwoording van de vragen betreft:

Ad 1. Extrasystolie (waarschijnlijk is hier ventriculaire extrasystolie bedoeld) op organische bodem zonder decompensatie leent zich heel goed voor behandeling met propranolol (tot viermaal daags 20 mg, mits geen contra-indicaties aanwezig).

Ad 2. Paroxismaal boezemfibrilleren leent zich eveneens goed voor behandeling met propranolol (tot

viermaal daags 20 mg). Onze adviseur heeft de indruk dat paroxismaal boezemfibrilleren op basis van een coronaria-aandoening of hyperthyreoïdie beter reageert op propranolol dan op chinidine. Bij alle andere vormen van boezemfibrilleren wordt door hem chinidini sulfas verkozen.

Ad 3. Zoals uiteengezet, moet niemand genoegen nemen met het feit, dat er geen chinidini sulfas voorhanden zou zijn. Voor het geval dat om andere redenen de profylaxe van boezemfibrilleren met chinidini sulfas niet gewenst is, lijkt propranolol een redelijk prophylacticum; of het beter of slechter is dan chinidini sulfas, is niet bekend. In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat 20 mg propranolol in zijn farmacologisch-therapeutisch effect ongeveer overeenkomt met 200 mg chinidini sulfas. Niet dan met de grootste terughoudendheid geve men in de huispraktijk meer dan 100 mg propranolol per dag. Atropine is, intraveneus toegediend, een zinvol middel gebleken bij de behandeling van cardiale shock met bradycardie. Het antidotum van propranolol is isoprenaline.

Literatuur: DREIFUS, L., W. LIBOFF en J. H. MOYER (1966) *Mechanisms and therapy of cardiac arrhythmias*. Grune and Stratton. — NELEMANS, F. A. (1966) Ajmaline (Gilurytmal). *Ned. T. Geneesk.* **108**, 1420. — VONK, J. TH. CH. (1966) Hartritmestoornissen. *Ned. T. Geneesk.* **110**, 968.

INGEZONDEN

OVULATIEREMMERS, PRIKKELING VAN DE PORTIO, EN PORTIO-CARCINOOM

Naar aanleiding van het antwoord op Vraag 6 (1967) het volgende: Als er nu bij het gebruik van ovulatie-remmende middelen toch eens meer laesies van het slijmvlies van de portio ontstaan — wat mij toch echt niet zo onmogelijk lijkt, als men ziet hoe livide dit slijmvlies vaak is, en in aanmerking neemt, dat de coïtusfrequentie vrij hoog zal liggen — zouden wij dan niet, laat ik zeggen 25 jaar, geduld moeten hebben vóór er in de statistiek een toeneming van portio-carcinoom geconstateerd kan worden?

Wat is het verband tussen de al of „niet verhoogde oestrogenen” en aandoeningen van de portio?

Literatuur: Vraag 6 (1967) *Ned. T. Geneesk.* **111**, 272.

Heerenveen, 16 februari 1967

D. E. MAAS

In het antwoord op Vraag 6 (1967) wordt gesteld dat niet te verwachten is dat ovulatieremmers invloed hebben op het ontstaan of het genezen van portio-erosies, en dat dit tot nu toe ook niet waarschijnlijk is gemaakt. Ik betwijfel of dit geheel juist is. In de eerste plaats: er zijn toch wel aanwijzingen dat de lokalisatie van de grens tussen cilinder- en plaveisel-epitheel op de portio wordt beïnvloed door oestrogene stoffen en (of) progesteron. Ik denk bijvoorbeeld aan het verschijnsel dat een erosie dikwijls wordt gezien bij vrouwen in de geslachtsrijpe leeftijd en slechts zelden na de menopauze. Ook in de zwangerschap en in het puerperium worden erosies vaker gezien en zijn ze wat groter dan buiten de zwangerschap. Op grond hiervan zou men, dunkt mij, wel degelijk kunnen verwachten dat orale contraceptiva, die oestrogene en progestatieve stoffen bevatten, invloed hebben op de lokalisatie van de grens tussen beide genoemde epitheeltypen.

In de tweede plaats zijn er enkele onderzoekingen bekend waarin de invloed van ovulatieremmers op portio-erosies wel

degelijk waarschijnlijk is gemaakt. Ik denk hier aan het fraai opgezette onderzoek van COOK, GAMBLE en SATTERTHWAITE (1961) die een groot aantal vrouwen onderzochten vóór en tijdens het gebruik van ovulatiereemers. Vóórdat met orale anticonceptie werd begonnen, vonden zij bij 39 pct van de vrouwen een kleine erosie en bij 10 pct een grote erosie. Nadat hun patiënten gemiddeld een jaar orale anticonceptie hadden toegepast, vonden zij bij 48 pct een kleine, en bij 22 pct een grote erosie. Bij 183 vrouwen werd dezelfde erosie meermalen onderzocht; 45 pct van deze erosies (alle zeer kleine) bleven tijdens het gebruik van orale contraceptiva even groot, terwijl 40 pct van de erosies groter werden. De overige 15 pct werden kleiner na het staken van de orale anticonceptie of door behandeling. Verder is er een recent onderzoek van BREHM en KÄSER (1966), die colposcopisch onderzoek deden bij vrouwen die verschillende ovulatiereemers gebruikten. Zij vonden o.a. minder erosies bij het gebruik van Lyndiol 2,5 dan bij Lyndiol 5.

Er is overigens, voor zover ik weet, geen aanwijzing dat een eventuele verschuiving van de grens tussen plaveisel- en cilinderepithel, onder invloed van hormonale behandeling, invloed zou hebben op het ontstaan van cervixcarcinoom.

Literatuur: BREHM, H. en O. KÄSER (1966) New facts on short- and long-term administration of hormonal contraceptives. In: *Social and medical aspects of oral contraception*. Excerpta Medica, Amsterdam. — COOK, H. H., C. J. GAMBLE en A. P. SATTERTHWAITE (1961) Oral contraception by norethynodrel: a 3 year field study. *Amer. J. Obstet. Gynec.* **82**, 437. — Vraag 6 (1967) *Ned. T. Geneesk.* **III**, 272.

Emmen, 18 februari 1967

P. E. TREFFERS

De livide verkleuring van de portio waarop collega MAAS doelt, is wel een effect dat vergelijkbaar is met de verkleuring van de portio in de zwangerschap. Dat, mede doordat de vrees voor bevruchting is weggenomen, de coitus frequenter zal worden uitgevoerd en dat daardoor de kans op het ontstaan van carcinoom misschien vergroot zal worden kan a priori niet ontkend worden. Hieromtrent kan echter slechts uitsluitend worden verkregen door langdurige observatie en enquêtering.

Collega TREFFERS meent dat de orale ovulatiereemers bij het ontstaan van portio-erosies wél van invloed kunnen zijn. Hij citeert het herhaalde onderzoek van 183 vrouwen door COOK c.s., waarbij bleek dat 45 pct van de erosies tijdens het gebruik van het middel even groot bleven en 40 pct groter werden. In 15 pct der gevallen werd de erosie kleiner nadat de toediening gestaakt was, of door behandeling.

Dit lijkt geen juiste statistische bewerking van het materiaal te zijn. Overigens ziet ook collega TREFFERS geen aanwijzing dat de verandering in grootte van de erosies gecorreleerd is met het ontstaan van carcinoom. En dit was in vraag 6 centraal gesteld. Men moet dus verder afwachten, en allen die met orale contraceptiva werken, dienen aantekening te houden van wat er bij nauwkeurige regelmatige controle wordt waargenomen.

REDACTIE

BOEKAANKONDIGINGEN

A. DOLÉNEK en A. TAKÁČ, *Atlas der Retinopathia diabetica*. 82 bl., 100 gekleurde fig. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart 1966. Prijs: geb. DM. 58.

Diabetische retinopathie is een even boeiend als moeilijk gebied, zowel voor de internist als voor de oogarts. Zij zullen dan ook gelijkelijk belangstelling hebben voor dit boek, dat door een internist en een oogarts te zamen is geschreven. Het geeft eerst in dertig bladzijden een voortreffelijk overzicht van de huidige stand van kennis en problemen betreffende dit onderwerp. Hierna volgen afbeeldingen van 100 fundusfoto's van zeer goede kwaliteit, vergezeld van een kernachtige oogheekkundige beschrijving en een mijns inziens grotendeels overbodige interne status — symbool van Duitse wetenschappelijke grondigheid — die zijn doel ver voorbij is gesloten.

M. C. COLENBRANDER

R. GIESEKING, *Mesenchymale Gewebe und ihre Reaktionsformen im elektronenoptischen Bild*. (Veröffentlichungen aus der morphologischen Pathologie. 72. Heft). 123 bl., 50 fig. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart 1966. Prijs: gekart. DM. 36.

Dit boek is oorspronkelijk een habilitatie-geschrift voor de Universiteit van Münster. De schrijfster vat hierin haar onderzoekingen samen, die reeds in enige artikelen waren gepubliceerd, aangevuld met aanhalingen uit de literatuur. Achtereenvolgens wordt de submicroscopische morfologie besproken van collageen vezels, fibroblasten, fibrillogenese, chondroblasten, osteoblasten, fibrinoïde degeneratie, fibrolyse, hyalinisatie, elastische vezels, reticulinevezels, histiocyten, osteoclasten, reticulumcellen, fagocytose en pinocytose, en van vetcellen.

De inhoud van het boek is weinig systematisch; het boek is te weinig gedetailleerd voor een verslag van onderzoek, en te fragmentarisch voor een overzichtswerk. De tekst is moeilijk leesbaar, de kwaliteit van de illustraties is niet hoog.

Th. G. VAN RIJSSEL

Conditio humana. Erwin W. Straus on his 75th birthday. Onder redactie van W. VON BAEYER en R. M. GRIFFITH. 337 bl., 1 portret. Springer-Verlag, Berlijn, Heidelberg, New York 1966. Prijs: geb. DM. 58.

Een twintigtal medewerkers hebben met hun bijdragen aan deze feestbundel blijk willen geven, hoezeer het levenswerk van ERWIN STRAUS door de psychiatrische wereld op prijs is gesteld en hoe bevruchtend zijn werk voor velen is geweest. De antropologische zienswijze moge voor sommigen moeilijk vatbaar zijn en kan vaak gekunsteld toeschijnen: men kan zeggen, dat slechts een fijnzinnige geest een verheldering der problematiek van psychopathologische toestanden hierdoor kan ervaren. Ik werd het meest getroffen door de artikelen van SPIEGELBERG: „On the motility of the ego”, van MALDINEY: „Die Entdeckung der ästhetischen Dimension in der Phaenomenologie von Erwin Straus”, en van KUNZ: „Über vitale und intentionale Bedeutungsgehalte”. Een kort woord van de helaas overleden LUDWIG BINSWANGER gaat aan de reeks artikelen vooraf.

Alle artikelen staan op hoog niveau, zodat een aanbeveling tot kennisneming hier niet mag ontbreken.

E. A. D. E. CARP